

вчителів регіону.

Про досягнення та дослідження в галузі екології було проінформовано широку громадськість у засобах масової інформації.

Отже, виконуючи систематичну навчально-педагогічну роботу та наукові дослідження, Світлана Василівна Совгіра успішно здійснює підготовку майбутніх учителів до еколого-природоохоронної діяльності з обдарованою творчою молоддю.

Література

1. Совгіра С.В. Формування екологічного професіоналізму майбутнього вчителя. – К.: Науковий світ, 2002. – 178 с.
2. Совгіра С.В., Гончаренко В.Г. Формування екологічного світогляду студентів у процесі навчально-польових практик. – К.: Міленіум, 2005. – 170 с.
3. Совгіра С.В., Тімець О.В. Експедиційні дослідження в системі сучасної освіти: Малі річки Уманщини: Монографія /С.В. Совгіра, О.В. Тімець. – К.: Науковий світ, 2005. – 250 с.
4. Совгіра С.В. Методика навчання екології. – К.: Науковий світ, 2007. – 450 с.

УДК 811.161.2:81'233

Л.І. Мамчур

ОСНОВНІ КОМУНІКАТИВНІ ТЕРМІНИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ, ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОГЛЯДИ

Анотація. У статті розглядаються основні комунікативні терміни: лінгвістичний, психолінгвістичний і лінгводидактичний погляди.

Аннотация. В статье рассматриваются основные коммуникативные термины: лингвистический, психолингвистический и лингводидактический взгляды.

Annotation. Basic communicative terms are examined in the article: linguistic, psycholinguistic and lingvodidactic looks

Мовна освіта ХХІ століття зорієнтована на формування національно мовної особистості, здатної вільно і комунікативно доцільно спілкуватися в різних сферах суспільного життя, створювати необхідні умови для обміну інформацією.

Мовленнєва діяльність є основою мовної освіти, її кінцевою метою і, без сумніву, процес засвоєння української (державної) мови в загальноосвітній школі повинен здійснюватися на комунікативно-діяльнісній основі, мовна освіта має відповідати загальнодидактичним принципам перспективності і наступності, бути неперервною.

Компетентно-діяльнісний підхід у навчанні мови, формування комунікативної компетентності учнів – проблема, поза найменшим сумнівом, не тільки актуальна, а й складна, адже їх реалізація в школі лише започатковується, вчителі ще не набули достатнього досвіду його впровадження у конкретній практичній діяльності, не освоїли, на жаль, цієї інновації навіть у терміносистемі.

Учитель сучасної школи потребує належних знань із проблеми формування комунікативної компетентності особистості, він має орієнтуватися в новаційних процесах, розуміти необхідність перебудови технології навчання рідної мови. Для цього необхідно засвоїти чимало нових лінгвістичних і лінгводидактичних термінів.

Мета статті – враховуючи, що інноваційні процеси охопили всю сучасну освіту, наявні вони і в практиці навчання мови, проаналізувати певний мінімум понять і термінів, що репрезентують комунікативні процеси у формуванні мовної особистості.

Термін „мовна особистість” увійшов у вжиток нашої мови у кінці ХХ – на початку ХХІ століть і викликаний до життя необхідністю формувати сучасну людину, яка вмітиме жити і спілкуватися, бути успішною в комунікації, творчо мислити і діяти.

На думку авторів „Словника-довідника з української лінгводидактики”, мовна особистість – це „такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає мовознавчі поняття і відповідні правила), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку” [9, 85]. Мовна особистість – це людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення і сприймання нею текстів, що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною і точністю відображення дійсності [3, 331]. Дещо інше визначення мовної особистості, яке заслуговує також на слухну увагу, дає С. Єрмоленко. Це поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності [11, 93]. Це така особистість, яка свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі.

Щоб сформувати таку мовну особистість, необхідно навчання мови в сучасній школі підпорядковувати найголовнішому аспекту – комунікативно-діяльнісному, що забезпечуватиме розвиток мовної особистості у процесі навчання, здійснення мовленнєвої діяльності, і яка реалізуватиметься тільки у спілкуванні з іншими людьми.

Акцетуючи увагу на комунікативному спрямуванні в навчанні мови, необхідно докладніше спинитися на понятті мовленнєвого спілкування або комунікації.

Слово комунікація прийшло до нас через англійську мову (communication) від латинського communicare, що означає „перебувати у зв'язку, брати участь, об'єднуватися”. Українськими відповідниками є слова сполучатися, спілкуватися, спілкування.

Спілкування, – визначають вітчизняні лінгводидакти, – це своєрідна форма зв'язку людей у процесі їхньої пізнавально-трудова діяльності, обмін інформацією, що здійснюється за допомогою різних засобів, насамперед мови, а також дорожніх знаків, світлових, колірних, звукових сигналів, предметів-символів. Засоби спілкування поділяються на вербальні (словесні) та невербальні (несловесні). Невербальні засоби спілкування – це жести, міміка, рухи, погляд, поза, а також різні несловесні символи і знаки [9, 119].

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін „комунікація” трактує як обмін інформацією, те саме, що спілкування [5, 446]. Вітчизняний мовознавець Ф. Бацевич лінгвістичний термін **комунікація** розуміє як один із модусів існування явищ мови (поряд із Мовою і Мовленням); смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії, спілкування; операції з інформацією у спілкуванні; складова спілкування поряд з перцепцією (лат perceptio – сприймання) та інтеракцією (взаємодія комунікантів у процесах спілкування). Комунікація – це спілкування особистостей за допомогою мовних і паралінгвістичних засобів з метою передавання інформації [3, 329]. За визначенням С. Єременко, комунікація – це спілкування, повідомлення, передавання інформації, думок, почуттів, волевиявлень людини мовними засобами [11, 79]. Комунікація складається з комунікативних актів (певної структури, у межах якої можна розглядати будь-яке спілкування), у яких взаємодіють комуніканти (особи, які беруть участь у спілкуванні: у діалозі – адресант (мовець) і адресат (слухач).

В останні роки досить активно у вжиток носіїв української мови входять слова комунікативність і комунікативний. Іменник комунікативність слід розуміти як здатність

до спілкування, контактів; зв'язок, спілкування, контакт між ким-небудь або чим-небудь [5, 446]. Комунікативність (лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийманню, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації [6, 250]. Прикметник комунікативний – означає здатний до спілкування, комунікації з іншими людьми; сукупність якостей, рис особистості, що забезпечують ефективність комунікативної діяльності. Ці риси, безперечно, формуються в процесі навчання, життя і діяльності людини в соціальному середовищі. Автори „Короткого тлумачного словника лінгвістичних термінів” комунікативний трактують просто – це той, що пов'язаний із комунікацією [6, 79].

Комунікація, людське спілкування як правило ґрунтується на взаємній необхідності. Успішне спілкування залежить від мовної і комунікативної компетенції адресанта й адресата. Комунікативно компетентною особистість не народжується, вона нею стає у процесі навчання (мови та мовлення) і виховання, яке повинне здійснюватися систематично і послідовно не тільки у шкільні роки, а й упродовж усього життя постійно вдосконалюватись. У цивілізованому світі високо цінується культура мовлення людини, її мовленнєва компетентність і комунікабельність.

Компетенція (лат. *competentia*, від *competo* – взаємно прагну, відповідаю). Компетенція комунікативна – це вміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманним конкретній культурі; вміння учасників спілкування володіти комунікативними стратегіями, правилами спілкування [2, 228]. Комунікативна компетенція є складним (багатоградним) поняттям, оскільки поєднує важливі складові компоненти – предметну, соціолінгвістичну, соціокультурну, мовну, стратегічну компетенції.

Комунікативна компетенція – це здатність особистості „користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання” [9, 70]. В нашому розумінні комунікативна компетенція (компетентність – Л.М.) – це знання, вміння і навички особистості, що повинні сформуватись і забезпечуватимуть її правильне і доречне використання мови в конкретному контексті і ситуації спілкування, знаходження адекватного стилю і тону спілкування, враховуючи особистість співрозмовника, обставини спілкування і стратегії мовленнєвої взаємодії.

За законами лінгводидактики формуватися такі знання, вміння і навички можуть тільки в організованому (системному) навчанні, коли практичне засвоєння мови відбуватиметься безпосередньо в процесі реальної чи модельованої діяльності з метою оволодіння комунікативними вміннями і навичками. Комунікативні вміння Н. Захлюпана та І. Кочан визначають як один із видів спеціальних умінь, пов'язаних з уміннями сприймати, відтворювати і створювати усні і письмові висловлювання [8, 108]. Більш ґрунтовне визначення цьому поняттю дає М. Пентиліук, яка до комунікативних умінь і навичок відносить:

- уміння правильно визначати тему висловлювання та чітко дотримуватися її меж;
- будувати висловлювання відповідно до його мети, основної думки, адресата мовлення;
- використовувати найбільш вагомні факти й докази для розкриття теми та основної думки;
- будувати висловлювання логічно й послідовно, тобто встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами та явищами, робити необхідні узагальнення і висновки;
- вибирати тип і стиль мовлення залежно від мети і ситуації спілкування;

– використовувати різноманітні мовні засоби відповідно до типу, стилю, жанру висловлювання;

– удосконалювати висловлювання (коректувати усне й редагувати писемне мовлення). Комунікативні уміння й навички формуються під час роботи над зв'язним усним і писемним мовленням [9, 72].

Комунікативні знання, уміння і навички є досить важливими і необхідними для людини, оскільки вони дають змогу їй ефективно спілкуватися в усній і писемній формах і мають формуватися на ґрунтовній теоретичній і практичній підготовленості, вироблятися як автоматизовані усвідомлені дії, що дозволять сприймати, розуміти об'єктивний світ і впливати на нього в процесі життєдіяльності і спілкування.

Вчені доводять, що людина виявляє себе як особистість, як носій неповторних когнітивних, психічних і соціальних якостей лише у спілкуванні, тобто у комунікативній взаємодії. Мовленнєве спілкування розглядається як дискурсивне мовлення, що стало об'єктом наукових шукань лінгвістів, психолінгвістів, лінгводидактів (Н. Арютюнова, Ф. Бацевич, Є. Бенвеніст, І. Гальперін, М. Макаров, В. Мельничайко, О. Леонтьєв, Л. Лосєва, М. Пентилюк, О. Селіванова та ін.).

Ф. Бацевич вважає найважливішими категоріями мови у спілкуванні дискурс, мовленнєвий акт і мовленнєвий жанр.

Поняття дискурс тісно пов'язане з поняттям тексту. Для методики навчання мови вони важливі тим, що забезпечують процес і результат спілкування. Дискурс – це будь-яке висловлювання, що передбачає мовця і слухача та намір першого певним чином впливати на другого. Дискурс – це „мовлення що привласнюється мовцем” [4, 276]. Такий дискурс не можна розглядати поза комунікативною ситуацією, у якій він здійснюється. Дискурсивний текст містить „життєвий текст” у його діяльнісному сенсі на тлі тих подій, що в ньому розвиваються, або як мовлення, розраховане на соціальний вплив.

За Ю. Сорокіним, дискурс – це вияв мови як соціально-психічної системи у вигляді емпіричного знака – тексту (тобто реалізація тексту в „живому мовленні”) й водночас об'єкт досліджень, спрямованих на створення теорії застосування (використання) мови. Вчений вважає, що в реальному мовленнєвому спілкуванні носії мови використовують дискурси, а не тексти [10, 34].

Дискурс (франц. *discourse* – мовлення) – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну) і відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників [3, 322]. Узагальнене сучасне розуміння дискурсу можна сформулювати так: дискурс – це зв'язний текст у сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками, текст, узятий в аспекті тих подій, які в ньому відображені; це мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмів їхньої свідомості (когнітивних процесах).

Мовленнєвий акт – це явище, яке перетворює мовне висловлювання в носія комунікативного смислу і є елементарною складовою спілкування. Спілкування людей відбувається в межах комунікативного акту, складовими якого є учасники комунікації (адресант і адресат) як носії соціальних ролей, психічних, психологічних рис, духовних, естетичних ідеалів, когнітивних особливостей. Усе частіше вчені висловлюють думку про те, що мінімальною одиницею спілкування є не речення і навіть не висловлювання, а певні види актів: констатація, запитання, наказ, опис, пояснення, вибачення, подяка, привітання тощо. [2]

Ф. Бацевич визначає мовленнєвий акт як цілеспрямовану мовленнєву дію, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в конкретному суспільстві; мінімальну одиницю нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації [3, 170]. Мовленнєві акти завжди співвіднесені з особою мовця, їх послідовність утворює дискурс.

Поняття „мовленнєвий жанр” у сучасній лінгвістиці вчені пояснюють по-різному, його розглядають як стилістичне явище і як тип висловлювання, як комунікативне явище і як вербальне оформлення.

Російський вчений М. Бахтін визначив основні ідеї щодо поняття „мовленнєвий жанр”. На його думку, людське мовлення в типових ситуаціях втілюється в певні готові форми мовленнєвих жанрів, які „дані нам, як рідна мова” і є певною мірою „безособистісні” [1]. Мовленнєві жанри організують наше мовлення, спілкування між людьми практично так, як його організують граматичні форми. Вони мають певні характерні ознаки (комунікативну мету, концепцію адресата і адресанта, обсяг тощо).

Мовленнєвий жанр – це тематично, композиційно і стилістично усталені типи повідомлень – носіїв мовленнєвих актів, об’єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування [3, 160].

Більшість учених вважають, що мовленнєвий жанр є складовою дискурсу і його найважливішою категорією, оскільки об’єднує інтенції (лат. *intentio* – устремління, бажання) учасників спілкування в дискурсі, тематику їх розмов, особливості організації одиниць мовного коду.

Безперечно, ознайомлення вчителів та учнів загальноосвітньої школи з новою лінгвістичною, лінгводидактичною термінологією потребує перегляду змісту й методики навчання мови, які забезпечили б засвоєння, формування і розвиток комунікативної компетентності учнів.

Література

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // М.М.Бахтин Эстетика словесного творчества. – М., 1986.
2. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології. Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2006. – 248 с.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Підручник, – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 344 с.
4. Бенвенист Е. Общая лингвистика. – Москва, 1974.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В 27 В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2002. – 1440 с.
6. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посіб. – К.: ВЦ „Академія”, 2006. – 256 с.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Захлюпана Н.М., Кочан І.М. Словник-довідник з методики викладання української мови. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 250 с.
9. Словник-довідник з української лінгводидактики / За ред. М. Пентилюк. – К., 2003.
10. Сорокин Ф. Психолінгвистические аспекты изучения текста. – Москва, 1985.
11. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.